

VÁLOGATOTT NYELVMŰVELÉS

A magyar nyelv művelés többszintű. Értelemszerűen most a tudományosan meg-alapozott, jó stílusú, sokakhoz szólni tudó felső osztályból emelek ki két friss kiadványt. Mindkét nyelvész szerző sikeres szakmai életutat tudhat maga mögött, ismeretterjesztő tevékenységük (sajtó, rádió) messzire terjed; és közös bennük az is, hogy odafigyelnek nyelvünk változásaira. Foglalkoznak a feltűnően változó szókinccsel, egyúttal a nyelv mélyén zajló nyelvtani (grammatikai) folyamatokkal, a mondatalkotással (fogalmazással) és a stílussal, a helyesírással, valamint kiemelten és példát mutatva a „szép” stílussal, az irodalmi szövegekkel. Írásaikban igyekeznek magyarázatot, és ha lehetséges és szükséges, eligazítást, tanácsot is adni. Ahhoz a nemzedékhez tartoznak, amelyik számára a tudomány „közhasznúvá” tétele még egyértelmű feladat, mondhatni erkölcsi kötelesség volt.

Adamikné Jászó Anna a hazai retorikaoktatás egyik újraindítója. A retorika pedig kezdetektől fogva nem pusztán az „ékesszólás”, hanem a gondolkodás, a kifejezésmód tudománya is, ily módon pedig a nyelvtanok atyja. Kemény Gábor a hazai stilisztika, azon belül a szóképek kiemelkedő kutatója. De elméleti munkássága mellett az ún. stilisztikai alapú nyelv művelés elkötelezettje is. (Korábban a *Magyar Tudomány*ban is volt szaknyelvi rovata.)

A két nyelvész szinte egyszerre jelentkezett egy-egy nyelviesszé-válogatással.

A gondolatokhoz odataláló nyelv – ez Adamikné Jászó Anna kötetének címe. (Tájékoztató alcíme: Nyelv művelő írások a harmadik évezred elejéről.) A cím Jókaitól származik. Nem csoda, hiszen Adamikné Jászó Anna az utóbbi években sokat foglalkozott Jókaiival (pl. *Jókai és a retorika*. Trezor, Bp., 2016), és határozott törekvése, hogy Jókait ismét megkedveltesse az olvasókkal. Például a nyelven keresztül. Egyik írásában (Rák mód szer) például határozottan kijelenti: „Jókai ki-irtása a középiskolai irodalomanyagból... végzetes – nemcsak nemzeti tudatunk sérül, hanem vele együtt szókinccsünk is; nemcsak a diákok, hanem a tanárok szókinccse is szegényedik.” A szerző jelen kis kötetében négy gondolati egységbe szerkesztve 102 kis nyelvi esszé kapott helyett. Első felbukkanási helyük napilap, pedagógiai folyóirat vagy éppen a rádió „Tetten ért szavak” című műsora volt. A gondolati egységek: Szavak, csodálatos szavak (nem csoda, hiszen a szavak változására figyel fel legelőször a nagyközönség); A jól megfogalmazott mondat (itt nyelvtani jelenségek kerülnek terítékre); Helyesírás: a műveltség alapja; Retorika: az érvelés tudománya.

Kemény Gábor könyvének címe ismerősen cseng idegen nyelvű tankönyveink éléről. Persze a végén van egy kis csavar, egy aprócska határozószó: *Tanuljunk magyarul is!* (Alcíme: Válogatott nyelv művelő cikkek, 2009–2019). Ez a könyv

is négy fejezetbe sorolja 116, ugyancsak leginkább esszének nevezhető, korábban az Édes Anyanyelvünk című folyóiratban megjelent kisebb nyelvi írását. A főbb tartalmi egységek: Hogyan (ne) mondjuk?; Új szavakat tanulok; Koccan a stílus, csikorog a nyelvtan; Szép magyar versek.

Milyen kép rajzolódik ki a két szerző nyelvi esszéinek alapján napjaink magyar nyelvhasználatáról? Hogy tolakodnak az új, idegen és magyar szavak (neomagyar): retró, debüt, fizikálisan, bőrde, pörkölde; blog, vlog, sitcom, vizitál, priorál, külügyér, üvegplafon, tematikus (kávészó), rakásol, szexi (már nemcsak szexuálisan izgató, hanem általában érdekes, izgalmas jelentésben), elhíresül, banyatank, kézműves (pl. fagyalt). Kicsit infantilizálódik a nyelvhasználat: pusza, gratula, habzsi-dőzsi. A közhely örök: alsó hangon, Nem semmi! (Ugye, szinte látjuk magunk előtt használóját és a helyszínt.) Vagy a közhelyként, egyben divatszóként használatos, stílustörő jelző: *drámai* javulás, mérték, végjáték. Burjánzó igekötők: kielőz, besül, belenget, elbutoroz. Egyre gyakrabban „koccan” a stílus az egy határozatlan névelő fölösleges (indoeurópai hatásra terjedő) használatakor: Ez is (egy) örökzöld téma. Avagy olyan hétköznapi nyelvi apróságok, mint a tömeg- (bocsánat: közösségi) közlekedési járműveken hallható utasinformációk, melyek nyelvi hatásáról tudomást sem veszünk, pedig százszor-ezerszer halljuk őket. Például ez: A metró a Kossuth téri állomáson megállás nélkül áthalad (nem inkább: megállás nélkül halad át? – javasolja Kemény Gábor). Szinte biztos, hogy gondolkodóba ejt minden anyanyelvi beszélőt egy-egy ikes ige használata (tessék megnyugodni, a nyelvészt is!), vagy a „nem szabadott volna” használata, a meg van hív(v)a írásmódja, esetleg egyik-másik szólás helyessége (pl. Nem lehet egy napon vagy lapon? emlegetni vele).

Mondhatnánk, hogy bomlik a rendszer, de Kemény Gábor megnyugtató: Bomlik a rendszer – de közben épül is. Például az ami, amely, amelyik vonatkozó névmási kötőszó használata már legalább száz éve elbizonytalanodott, az amely szinte kiveszett az élőbeszédből, helyére tolakodott az ami; de nagy a bizonytalanság, furcsa és szokatlan (helytelen) használati formák bukkannak fel. Azon már meg sem lepődünk, hogy reklámszövegben az *amely* helyett *ami* szerepel: Van olyan élmény, amit személyesen kell átélned. De azért a tudatosabb nyelvhasználók nyelvérzéke berzenkedik az ilyen példák kapcsán: A nap, *amelyiket* reggel óta nem láttuk, mert felhős volt az ég... Saját tapasztalataim szerint is rohamosan csökken a helyesírásunk színvonala, s ennek fő oka a sietség és a trehányosság, és nem a helyesírási szabályok megtanulhatatlansága. Néhány makacs és rendszerszerű jelenség előkerül Adamikné Jászó Anna könyvében. A nyelv-művelő nyelvészeink előszeretettel alkotnak új, kifejező terminusokat, pl. neomagyar, rikkancsszórend, keverékszórend, „kancsal” mondat, amputált mondat, negatív beszéd, kettősbeszéd.

Említettem, hogy a retorika kezdetektől foglalkozik nyelvi, mai értelemben nyelv-művelő kérdésekkel, ezért nem véletlen, hogy a sokáig mellőzött retorikát

a nyelv művelést fontosnak tartó nyelvészek hozták vissza a hazai gyakorlatba. Adamikné Jászó Anna felhívja a figyelmet arra, hogy a retorika összetett tudomány, fő területe: a meggyőzés (érvelés) lehetőségeinek feltárása. Ma olyan közismertebb területeken van létjogosultsága, mint a szövegalkotás, fogalmazás, szövegértés (az olvasást, szövegértést voltaképpen a retorika „megfordításának”, másként egyfajta felhasználásának tekinthetjük), de a retorikának vannak – egyébként az ókor óta – lélektani és etikai vonatkozásai is. Sőt – teszem hozzá én – ma már beszélnek médiaretorikáról és e-retorikáról is.

Mindkét szerzőnk elmélyült kutató és tanár egyéniség. Adamikné Jászó Anna egy évtizedig tanított középiskolában, majd a budai tanítóképzőben, később a tanárképző főiskolán, Amerikában, végül pedig az ELTE egyetemi tanáraként vonult nyugdíjba. Kemény Gábor az MTA Nyelvtudományi Intézetének munkatársa, mellette húsz éven át a Miskolci Egyetem egyetemi tanára is volt. Talán ez is motiválta őket, hogy egész életükben a kutatási megállásukat folyamatosan átvigyük a gyakorlatba – s most, az utóbbi húsz év sajtó- és rádióbeli anyagát összegyűjtve átnyújtsák a közönség – és az utókor – számára.

(Adamikné Jászó Anna: A gondolatokhoz odataláló nyelv. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2020; Kemény Gábor: Tanuljunk magyarul is! Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2020)

Balázs Géza

nyelvész